

ISTOFILIJA i DRUGOFOBIJA

U teorijskom razmatranju pitanja Drugih Kant je u svojem spisu *Prema vječnom miru* kao treći definitivni član vječnog mira naveo da se „pravo građana svijeta treba (se) ograničiti na uvjete općeg hospitaliteta“¹. Navodi kako se ne radi o filantropiji nego o pravu i razlaže da je hospitalitet „pravo svakog stranca da u slučaju dolaska na tlo nekoga drugog ne bude od ovoga primljen neprijateljski. To mu se pravo može uskratiti ako s tim nije povezana njegova propast. No dok se mirno vlada na svome mjesto, ne smije biti susretan neprijateljski. Taj se zahtjev ne može postavljati na osnovi *prava gostoprimstva* (jer bi se za to tražio poseban dobrotvorni ugovor, po kojemu bi on na izvjesno vrijeme postao ukućanin), već na osnovi *prava posjeta*, koje pripada svim ljudima kao društvenim bićima.“² Ovdje se radi o pravu koja pripada svim ljudskim bićima kao članovima svjetske republike, to je pravo koje regulira interakcije različitih građanskih entiteta koji se susreću na granicama teritorijalno ograničenih zajednica. Ovo je pravo važno jer zauzima prostor između ljudskih i građanskih prava. Kant govori o pravu privremenog boravka koje ne može biti odbijeno, a ono postoji u slučaju kada odbijanje može uzrokovati propast onoga koji traži boravak. Međutim, pravo na hospitalitet je moralni zahtjev sa mogućim pravnim posljedicama, odnosno ne postoji zakon putem kojeg se provodi, što znači da se provodi na temelju voljne obveze bez postojeće suverene moći i obveze provođenja. Zahtjev hospitaliteta koji ne može biti odbijen, prema navođenju Benhabib, ugrađen je u Ženevsku konvenciju u Statusu izbjeglica i vrijedi za sve zemlje potpisnice, međutim nije otporan na manipulacije kao što je izručivanje izbjeglica i azilanata u takozvane sigurne, treće zemlje. Osim toga, postoje i iznimke prema kojima ne postoji obveza pružanja utočišta kada bi to ugrozilo život i prostor primateljice ili njenih članova. Dužnosti se vrlo široko shvaćaju i interpretiraju, a legitimni temelji samoodržanja itekako su plodno tlo širokih interpretacija i manipulacija. Može li odbijanje zahtjeva na temelju mišljenja da podnositelji mijenjaju naše kulturne navike ili standard biti moralno opravdano? Pravo hospitaliteta je pravo zato što se temelji na zajedničkoj ljudskosti i pravu putovanja bez obzira na kulturne, religijske i etničke granice. Ipak, odobravanje stalnog boravišta treba pripadati svakoj republici pojedinačno. Pravo koje zauzima uvelike nereguliran prostor, a to je ono koje se nalazi između prava građana i prava čovjeka, se od univerzalnog zahtjeva čovjeka predaje na prosudbu suverenu jedne prostorno i pravno određene države. Stoga ovaj

---

¹ Kant, Immanuel, *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2000., str.127

² Ibid

međuprostor može biti određen kao prostor stranca koji ne može biti protjeran iz neke države ukoliko u njoj zakonito boravi, osim radi izvršenja odluke donesene u skladu sa zakonom. Što se događa u slučaju u kojem stranac postane građanin sa svim svojim pravima i obvezama? Prestaje li stjecanjem prava građanina osobni i društveni identitet stranca?

Akt utemeljenja političke zajednice ili konstitutivni akt prihvaća sve članove suverenog tijela kao nositelje ljudskih prava, naročito prava na slobodu, sigurnost i vlasništvo. Svi članovi se mogu udruživati i zajedno sudjelovati u demokratskom procesu samo-vladanja pri čemu je svaki od njih ujedno suveren kada donosi zakone i podanik kada im se podvrgava. Prava građana u modernim demokracijama počivaju na pravima čovjeka, a legitimnost suverena ne počiva samo na konstitutivnom aktu nego i na njegovoj usklađenosti s principima ljudskih prava. Ograničenja građanskog društva Benhabib dijeli na dvije vrste. S jedne strane je status drugorazrednih građana koji ipak mogu biti shvaćeni članovima suverenog tijela prema kulturnim, obiteljskim i religijskim svojstvima, a s druge strane je kategorija stanovnika koji ne samo da imaju drugorazredni status nego ne pripadaju suverenom narodu zbog svojstava temeljenih na identitetu. Paradoksom demokratske legitimacije, kako ga Seyla Benhabib naziva, zahtijeva se da prava i zahtjevi „drugih“, bez obzira na koju se od spomenutih skupina odnosili, budu postavljeni i razmatrani u skladu sa ljudskim pravima, ali i sa zahtjevima suvereniteta.

Tijekom povijesnih previranja, moderna država je od instrumenta zakona prešla u nezakonsku uslužnost naciji što se manifestiralo kroz masovnu denaturalizaciju protiv nepoželjnih manjina, stvaranje milijuna izbjeglica, ljudi bez država. Ovi su ljudi postali ne-članovi, a univerzalno pravo je podređeno pravu nacije-države, kategorija čovjeka kategorijama zasebnih identiteta. U ovakvom međunarodnom sustavu status neke osobe ovisi o priznanju i prihvaćanju autoriteta svake zasebne države. Dokument koji potvrđuje članstvo postaje poništen, a osoba postaje osoba bez države s problemom pronalaženja druge političke zajednice. Kategorije drugih kao što su izbjeglice, u ovakvom sustavu ne mogu prestati biti drugi. Kakvo je njihovo pravo? Benhabib se poziva na Hannah Arendt i odgovara: „the right to have rights“, prevedeno, pravo na prava, dakle, na političku zajednicu, državljanstvo, građanska prava. Međutim, to još uvijek ne govori o tome kako biti prepoznat ili prihvaćen kao član neke zajednice. Zato Benhabib razlučuje iz sintagme „pravo na prava“ značenje riječi „pravo“ u prvom dijelu i riječi „prava“ u drugom. U prvom dijelu, pravo je upućeno čovječanstvu sa dužnošću prepoznavanja članova u nekoj grupi, kao moralna dužnost temeljena na univerzalnom: „Treat all human beings as persons belonging to some human

group and entitled to the protection of the same“³. U drugom dijelu, „pravo“ je pravo koje je izgrađeno na prvom „pravu“ odnosno na zahtjevu članstva. Ukoliko članstvo već postoji radi se o sljedećem: „I have a claim to do or not to do A, and you have an obligation not to hinder me from doing or not doing A“⁴. Ovdje pravo i obveze stoje u korelaciji, naime pravo iziskuje obveze među članovima zajednice. Ovo je trostrani odnos prava između osobe ovlaštene za prava, drugih prema kojima ova prava stvaraju dužnosti i zaštita zahtjeva i provođenja prava putem državnih aparata. U svrhu prekoračenja ranije spomenutih zidova za priznanje članstva, jedini mogući adresat ovog zahtjeva je čovječanstvo jer samo ono može nadići kulturne, religijske i jezične pripadnosti po kojima se razlikujemo jedni od drugih. Ovaj moralni zahtjev Benhabib tumači koristeći Kantov imperativ: "Radi tako da čovječanstvo kako u tvojoj osobi, tako i u osobi svakoga drugoga svagda ujedno uzimaš kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo“⁵. Svaka osoba treba biti prepoznata kao nositeljica prava čovječanstva i prema tome tretirana u skladu sa standardima ljudskog dostojanstva. Ovaj imperativ nas obvezuje da nikada ne djelujemo na način koji bi ugrozio pravo čovječanstva u svakoj osobi. Kao i ranije kod akta ustanovljenja, gdje imamo obvezu ulaska u građansko društvo prema kojoj prihvaćamo da će naša sloboda biti ograničena građanskim zakonima, ovdje prihvaćamo da je sloboda svakog kompatibilna sa slobodom svakog drugog pod univerzalnim zakonom. Iz ovoga vidimo da se pravo na prava može ostvariti jedino u političkoj zajednici koja je otišla dalje od karakteristika dobivenih rođenjem u promatranje i ocjenjivanje ljudi na temelju njihovih djela, mišljenja i iskaza.

Kulturna raznolikost kao obilježje moderne države uključuje različite vjerske, etničke, kulturne i druge skupine. Svaka od skupina utječe na ostatak društva i na državu kao nositeljica različitog. Ovakve utjecaje i izazove demokraciji potkrjepljujemo primjerom „afera s maramom“ u Francuskoj 19. listopada 1989. godine, koja je obilježena dugotrajnim javnim konfrontacijama.⁶ M.Ernest Chenière upravitelj Collège Gabriel Havez-a zabranio je trima djevojkama pohađanje nastave sa pokrivenim glavama. Djevojke su unatoč zabrani i dogovoru upravitelja i njihovih roditelja na nastavu došle pokrivenih glava uz savjet M. Daniel Youssouf Leclerqa. Ovaj je događaj predstavljao politički čin identifikacije i prkosa.

---

³ Benhabib, Seyla, *The Rights of Others*, Cambridge University Press, New York, 2004., str.56

⁴ Benhabib, Seyla, *The Rights of Others*, Cambridge University Press, New York, 2004., str.56

⁵ Kant, Immanuel, *Osnivanje metafizike čudoređa*, IGITUR, Zagreb, 1995., str.61

⁶ Primjer i opis događaja je preuzet iz Benhabib, Seyla, *The Rights of Others*, Cambridge University Press, New York, 2004., str.183.

Djevojke su se koristile građanskom slobodom vjeroispovijesti i uz podršku mnogih na dnevni red dovele pitanje javne i privatne sfere, od kojih se druga smatra područjem vjere i vjerskih simbola te je kao takva odvojena od prve. Koristeći se slobodom i slobodnom mogućnošću obrazovanja dobivenom ulaskom u francusko društvo, u javnu sferu su unijele dio njihovog privatnog identiteta. Kompleksnost ovog slučaja došla je do izražaja na Vrhovnom sudu u Francuskoj gdje se nastojalo obratiti pažnju na to da se poštuje laïcité i sloboda vjeroispovijesti učenica. Sud je odlučio da nošenje znakova nije samo po sebi nekompatibilno sa principima laïcité jer se radi o „vježbanju“ slobode religijskih uvjerenja, ali da ta sloboda ne dopušta učenicima da izlažu znakove religijske pripadnosti koji po svojoj prirodi i uvjetima pod kojima su bilo individualno ili kolektivno nošeni ili prema njihovoj razmetljivosti i borbenom karakteru, mogu izazvati djela pritiska, provokacije, obraćanja ili propagande, prijeteći dostojanstvu ili slobodi učenicima ili drugim članovima obrazovne zajednice, kompromitirajući tako njihovo zdravlje ili sigurnost, ometajući kontinuitet nastavne aktivnosti i uloge učitelja, ukratko, koji ometaju odgovarajući red u uspostavi normalnog funkcioniranja javne službe. Glavni problem je što sud zapravo nije odlučio. Naime, interpretacija značenja religijskog simbola marame je ostavljena autoritetima Collège Gabriel Havez-a. Od studentica se nije zatražilo objašnjenje ili interpretacija, a borba za ostvarenje cilja je okončana odlukom ministra obrazovanja Bayrou da učenici imaju pravo nositi diskretne religijske simbole, ali da nošenje marame ne može biti dio toga. Budući su ova i sve slične rasprave i slučajevi preispitivanje individualne slobode, prisjetimo se što je John Stuart Mill rekao o načelima slobode. „Izborna je i odgovorna vlada postala predmetom promatranja i kritičkih prosuđivanja što prate velike događaje. (...) »Narod« koji vrši vlast nije uvijek identičan s narodom nad kojim se vrši vlast, a »samouprava« o kojoj se govori nije vlast svakoga nad samim sobom, već ostalih nad svakim. Volja naroda, dapače, zapravo znači volju najbrojnijeg ili najaktivnijeg dijela naroda – većine, ili onih koji uspiju da budu prihvaćeni kao većina. Narod, dakle, može željeti da tlači jedan svoj dio, a protiv toga valja biti jednako oprezan kao i protiv bilo kakve zloupotrebe vlasti“; nešto kasnije nastavlja: „Valja društvo onemogućiti da sputava razvitak i da, kad je god moguće, sprečava formiranje bilo kakve individualnosti koja nije u skladu s njegovim putevima, te da prisili sve ličnosti da se prilagode njegovu modelu. Postoji granica legitimnog uplitanja kolektivnog mišljenja u individualnu nezavisnost, a naći tu granicu i paziti da se preko nje ne poseže, isto je tako nužno za dobro stanje ljudskih odnosa, kao i zaštita od političkog despotizma“; o slobodi i religiji kaže sljedeće: „Jedini slučaj u kojem je zauzeto načelno stajalište, što su ga dosljedno zadržali svi, a ne samo neki pojedinci jest stajalište religioznog vjerovanja (...) netolerancija

je tako urođena čovječanstvu da je religiozna sloboda jedva igdje postignuta, osim tamo gdje je to potpomognuto religioznom ravnodušnošću, koja ne voli da joj mir ometaju teološke svade“ i naposljetku izvodi načelo:“Jedini cilj, zbog kojeg se sila može pravedno primijeniti nad bilo kojim članom civilizirane zajednice protiv njegove volje, jest spriječiti ga da čini nepravdu drugima“⁷. Zanimljiv je i znakovit citat žene muslimanke Karime Debze kojeg je Benhabib govoreći o problemu muslimanki u Francuskoj napisala u svojoj knjizi, a glasi: “Because my wearing the scarf, (...) is so fundamental to who I am (...) you should respect it as long as it does not infringe on your rights and liberties“⁸. Nije li Karima Debza zahtijevala ono što se mora dopustiti? Njena je potreba da nosi maramu od temeljne važnosti za njen identitet vjernice i trebala bi biti dopustiva dokle god to ne ugrožava prava i slobode ostalih. Hidžab (marama) je cjelokupna odjeća muslimanke koja pokriva cijelo tijelo osim lica i šaka, i za nju je pokazatelj potpunog prihvaćanja muslimanske vjere i razumijevanja same sebe kao vjernice: "O Vjerovjesniče, reci ženama svojim, i kćerima svojim, i ženama vjernika neka spuste haljine svoje niza se. Tako će se najlakše prepoznati pa neće napastvovane biti. A Allah prašta i samilostan je"⁹. Ova odjeća sastavni je dio islamske vjere¹⁰ i bez obzira što ostali članovi društva mogu i ne moraju imati pozitivan stav prema položaju žene u islamskom svijetu, ili u bilo kojoj drugoj religiji, ukoliko se radi o odabiru jedinke na određenu pripadnost, pod pretpostavkom slobode, trebaju to poštivati.

Kako bismo zaključili ovo razmatranje, prisjetimo se "Pisma o toleranciji" Johna Lockeja koji kaže da “vladar ne sme da bude trpeljiv ni prema kom mišljenju koje je suprotno ljudskom društvu ili onim moralnim pravilima koja su nužna za očuvanje građanskog društva. Ali, zaista, takvih ima veoma malo u bilo kojoj crkvi.“¹¹. Bhikhu Parekh je u knjizi Nova politika identiteta postavio sljedeće pitanje: “...zašto se baš liberali, inače branitelji manjinskih prava, i kulturne raznolikosti, te zastupnici građanskoga nacionalizma (kao suprotnosti etničkomu), osjećaju ugroženi multikulturalizmom?“. Na samom kraju, ovom Parekhovom pitanju bih dodala još neka. Je li doista problem u hidžabu i prihvaćanju kulturnih različitosti ili je možda problem muslimana kao „drugih“ problem „specifičnih drugih“ u odnosu na ostale „druge“? Je li važna kompatibilnost identiteta diferencirane grupe sa širom zajednicom? Jesu li zahtjevi islamske zajednice protivni, Lockeovim riječima, „pravilima koja su nužna za očuvanje

---

⁷ Mill, John Stuart, O slobodi, str. 114 - 118

⁸ Benhabib, Seyla, The Rights of Others, Cambridge University Press, New York, 2004., str.194.

⁹ Korkut, Besim, *Prijevod Kur'ana*; str.149

¹⁰ Ovdje ne ulazimo u razlike u odijevanju žena i podjele unutar islamske religije

¹¹ Locke, John, Pismo o trpeljivosti, str.100

građanskog društva“? Današnja zapadnoeuropska previranja ne nude odgovor na ta pitanja, međutim, sve ih glasnije postavljaju i izazivaju određeni strah za budućnost. Taj strah može se izraziti stihovima jednog nigerijskog pisca:

"(.....)

To je to

Dragi prijatelji,

to je ono što nam slobodni svijet

Pretvara u strašni zatvor."¹²

MAJA JELIĆ KOLAR

---

¹² Bajsic, Tomica, *Urezi, izbor iz svjetske poezije o ratu, represiji, ropstvu*; Ken Saro-Wiwa "Pravi zatvor", Druga priča d.o.o., Zagreb; str.273-274.